

LEIF JOHNSEN

Matauk under krigen

Høsten 1939 begynte den forferdelige krigen i Europa. Knappheten var allerede merkbar i Norge, og noe av det første Leif Johnsen og familien på Sand tenkte på var å sikre seg tilstrekkelig med mat.

Jeg kjøpte 50 kg hvitt mel ulovlig fra Sigurd Sando (svoger), men det skulle vise seg å være bra med mat den vinteren i 1940. Vi fikk anvisninger på mel, 10 kg mel pr. person i måneden. Det var tilstrekkelig den første vinteren. Sist i april ble det innført rasjon på alle matvarer og sukker var rasjonert allerede fra høsten 1939.

Vinteren 1939-1940 var veldig kald. Vi kjøpte 2 favner ved av Bonden (Berger gård) for 66 kroner. Vi kvistet i tillegg på Bergerhagen og bar dette hjem. Høsten 1940 ble det utdelt rasjoneringskort på brød som inneholdt 36 merker á 65 gram i uka. Jeg fikk tilleggskort på brød, gjerne to om vi ville ha, så det var bra med brød det første året.

Sjølberging

Potetavlingen i 1940 var enestående god. Jeg avlet 950 kg i egen hage. Det var imidlertid knapt med "middagsmat" og sommeren 1941 ble det innført rasjoneringskort på kjøtt. Fra da av ble det vanskelig å få tak i, men vi fant råd. Den 6. mai 1941 kjøpte Einar Moen (nabo) og jeg en gris sammen. Vi betalte 38 kroner for dyret, og da måtte vi jo skaffe oss et grisehus. Jeg begynte på det den 19. april, men ødela meg på sykkel den 21. april så Einar måtte fullføre arbeidet. Jeg ble sendt til Tønsberg Sykehus, etter å ha fått konstatert brudd på skulderbladet, og ble utskrevet derfra den 17. mai.

En gris var ikke tilstrekkelig. Einar og jeg ble enige om å anskaffe kaniner. Kaniner var blitt "på moten", så vi kjøpte to: En fin vedder (kaninrase) av hunkjønn fra Kolbjørn Flakstad (kontorsjef Berger fabrikk), som vi betalte 20 kroner for. Den andre kjøpte vi av Anton Grand (nabo). Den var en blandingsrase, også den av hunnkjønn, som vi ga 15 kroner for. Deretter kjøpte vi en 2 måneders hvedderunge av Finn Prøis (kollega) for 8 kroner.

Kaninbur lagde vi av noen kasser vi fikk på fabrikken. Hunnen som vi hadde kjøpt av Grand fikk 9 kaninunger. Flagstadhunnen fikk 7.

Etter at jeg ble utskrevet fra sykehuset, var jeg sykmeldt i 4 uker. Denne tiden benyttet jeg delvis til å fiske. Jeg husker spesielt 22. juni 1941 da min bror Ola og jeg fisket hvitting. Vi fikk 3 snes hver. Det var en søndags morgen - og min sønn Finn, som ikke var noen fiskeelsker, gråt fordi vi skulle ha fisk. Det var sjelden å ha fisk til søndagsmiddag den gangen.

Jeg kjøpte en dress i 1940 - etter forslag fra min kone Mary. Den betalte jeg 105 kroner for. Skotøy ble også innkjøpt: 1 par sko til 14 kroner og et par beksømstøvler til 23 kroner. Vi kjøpte også beksømstøvler til vår datter Tove for 16 kroner og sko til Finn. Disse kjøpene skulle senere vise seg å være fordelaktige, for skotøy ble det smått med. Vi måtte senere ha anvisning på kjøp av skotøy. I august 1941 kjøpte jeg også en regnfrakk av fru Emmy Håkonsen (nabo) for 15 kroner.

Den 12. september måtte vi levere inn radioen vår og det ble innført dødsstraff for å høre på sendingene fra London.

Strøjobber

Sommeren 1941 hadde vi 6 ukers stans på Berger fabrikker. I den tiden arbeidet jeg på Berger gård med kålrabi, kalking av fjøs samt å slå rundt plantefeltene rundt Bergerhagen ved Blindevannet. Det tjente jeg 290 kroner på. Jeg og Mary plukket også jordbær hos Clarence Allum (småbruker på Sand) og for det tjente vi 42 kroner. I mai 1941 kjøpte vi 2 epletrær av typen: torsteiner og filippa. Etter stansen på fabrikken arbeidet vi 4-dagers uke. Jeg var hos Ivar Jørgensen, Sigurd Lersbryggen (gårdbrukere på Høyen) og Horgen (gårdbruker på Brekke) og arbeidet de dagene vi var fri på fabrikken - og tjente 74 kroner der. Vi plukket bær for 41 kroner det året.

Grisehuset vi bygget kosta kr 30,- og vi kjøpte kaninbur av Prøis for kr 27,-. Jeg kjøpte 800 kg poteter for kr 120,-. Dessuten 330 kg kålrabi for kr 44,-. I haven avlet vi 400 kg poteter og 100 kg småpoteter samt 75 kg gulrøtter. Jeg leide en parsell hos Allum og avlet 450 kg poteter, 50 kg småpoteter, 60 kg kålrabi samt 20 kg kål. Grisen vår veide det året 113 kg. Det var jo bra, selv om den skulle deles på to familier. Den ble oppgitt til Forsyningsnemda å være 60 kg. Kjøttkvota ble inndratt fra oss. Vi hadde lov til

å bruke 0,7 kg i uka pr. person av grisen. Vi slakta hunnkaninen fra Grand og brukte den i sylta fra grisen. Hunnkaninen fra Flakstad satte vi bort til forpleining hos Torleif Zakariassen for vinteren. Han skulle ha et kull kaninunger for det, men ungekullet uteble – så vi ble enige om å betalte 5 kroner for oppholdet.

Våren 1942 var det dårlig med settepoteter, men Lars Blikom (gårdbruker på Høyen) forbarmet seg over oss. Einar og jeg fikk 50 kg settepoteter – som vi satte på parsellen som vi leide av Allum. Julen 1941 hadde vi bra med mat. Grisen, som vi slakta like før jul, smakte nydelig. Vinteren 1942 ble streng og kald. Det var kulde til langt ut i april. Januar 1942 fikk jeg meg en bijobb. Jeg tok over agenturet for Sparetrygden.

Vi hadde rasjoneringskort på så og si alt mulig, men brennevinskort hadde jeg ikke skaffet meg. De fikk man tak i hos Lensmannen mot å betale 1 krone. Ordningen ble plutselig stoppet, og man måtte henvende seg til Vinmonopolet for å få kort. Etter nøye overveielse ble Mary og jeg enige om å søke Vinmonopolet i Oslo om å få brennevinskort. Vi fikk dette innvilget helt på tampen før ordningen ble avvirket, men det skulle vise seg at de kortene skulle komme godt med. 1942 var det vanskeligste året i krigsårene med å skaffe mat nok. Poteter ble det knapt med utpå våren, for avlingen var dårlig i 1941.

Vi hadde liksom ikke lært å innrette oss på smartest mulig måte ennå. Jeg husker jeg var oppe hos Andreas Auke i april og hentet kålrabi. Det var frost hele vinteren, så de kunne ikke åpne kålrabihaugene sine som lå ute på jordet, før ut i april. Jeg fikk da kjøpt 30 kg kålrot. Vi spiste kålrot den våren og ble mektig lei av det. Vi veide opp potetene slik at vi kunne se hvor mye vi kunne bruke pr. dag. Rasjonen ble 2 kg pr. dag – mot tidligere: 3 kg. Da ble det kålrot som supplement.

I mars 1942 stoppet fabrikken i 3 uker på grunn av vannmangel. Flere av oss var i Blindevannet og gravde for å få fram vann, men det hjalp lite. Denne stansen benyttet jeg til å hugge ved selv. Jeg hogg 4,5 favner ved. Av dette solgte jeg 2 favner til min søster og svoger Sigrid og Reidar Larsen, for 70 kroner. Ola kjørte veden for meg i romjula 1942. Prisen på denne veden på rot var 15 kroner. Jeg kjøpte nok en gris på 45 kg av Blikom, som jeg overtok først i juni. Jeg husker vedhugsten godt, fordi den ble jeg sliten av.

Ytterligere rasjoner og knapphet

Det var rasjon på brød og poteter. Humøret var dårlig fra før og det sank ytterligere noen streker. Den sommeren i 1942 arbeidet jeg hele ferien pluss 2 uker - uten stans. Jeg ble rekvirert til å hugge ved i de ukene jeg var ledig, men slapp fordi jeg tok arbeid hos Bonden med å hvitte fjøset og slå plantefeltet på Bergerhagen og på Rinnane. Jeg tjente 268 kroner hos Bonden. Jeg hvitta også hønsehuset og kjelleren hos Thorleif Godt (nabo) for 7 kroner og arbeidet hos Einar Lersbryggen (gårdbruker) med kornet og tjente 17 kroner der. Jeg plukket også bær for 61 kroner og 50 øre.

Bytte

I 1942 avlet vi 400 kg poteter, 100 kg småpoteter, 75 kg gulrøtter og 20 kg pastinak i egen hage. På parsellen hos Allum avlet vi 450 kg poteter, 50 kg småpoteter, 60 kg kålrot og 20 kg gulrøtter til en samlet verdi på 190 kroner.

Brennevinskortene kom godt med. Jeg byttet bort 1 flaske fikk 4 brødmerker igjen - og det skal jeg si var kjærkomment. Høsten 1942 ble bytting mer aktualisert. Vi dro til Sande for å bytte, jeg og min bror Wilhelm. Han ville kjøpe kål, som også var forbudt. Jeg hadde med et enkelt ullteppe og trengte også kål. Da jeg kom inn på låven sammen med bonden, spurte jeg om han var interessert i ullteppet? Jeg byttet det i 25 kg rug og vi var begge fornøyd. Wilhelm fikk kjøpt 40 kg kål. Flere brennevinsflasker ble byttet dette året for brødmerker. I 1942 var det smått med mat.

Jeg husker jeg dro til Sando og byttet til meg sild som vi saltet ned. Grisen veide dette året 80 kg. Den hadde blitt for magert foret, med lite poteter og nesten ikke mel. Jeg tror vi fikk 15 kg sildemel ut av silda.

Vi gikk på skauen og plukket mose, for vi hadde fått høre at den skulle inneholde like mye næring som havre. Vi plukket mange sekker. En kasse småsild føret vi på grisen sammen med denne mosen.

Vi kjøpte 50 kg poteter for kr 90 kroner denne høsten. I julen 1942 spurte jeg Blikom etter korn. Det var nemlig vanlig å bytte med tekstiler. En kveld kom Blikom ruslende i snøværet med 17 kg hvetekorn, som jeg fikk kjøpe for kr 0,40 pr kilo. Det var veldig raust og uventet. Vinteren 1943 hugget Einar, Rolf Guneriussen (naboer) og jeg 4,5 favner ved sammen.

Oppfinnsomhet

Jeg hadde tatt vare på noe garn som vi brukte til å sy med på fabrikkene. Jeg nøstet opp garnet - og brukte noe av det til å lage dokker av. Disse bragte jeg med meg når jeg reiste rundt og inkasserte poliser for Sparetrygden. Hos O. Andersen fikk jeg en gang 2 brød og 14 brødmerker for garndokkene jeg hadde med. Hos M. Samuelson byttet jeg garn mot egg. I februar byttet jeg bort 10 kg korn for et par beksømstøvler til Tove igjen. I 1943 hadde vi fri hver lørdag. De benyttet jeg til å hugge ved. Det var heldigvis en mild vinter.

Da sommeren kom plukket Mary og jeg 272 liter blåbær som vi solgte for 364 kroner. Vi solgte også 125 liter tyttebær for 176 kroner. Det var i ferien vi plukket det meste. Vi gikk i flere dager på Brentås og plukket 40 liter bærtil kr 1,50 pr. liter. På tre dager hadde vi plukket 110 liter.

Illustrasjonsbilde på matauk under krigen - fra Oslo byarkiv. (Fotograf ukjent)

Den 4. august fikk vi tak i griser fra Stampe. Vi fikk en gris hver, Einar og jeg. De var 6 uker gamle - og vi betalte 50 kroner pr. stk. uten noe bytte imellom. Kaninene hadde ynglet: Vi hadde nå 50 stykker. Kaniner er taknemlige dyr å skaffe mat til. Einar og jeg plukket grass i middagshvila. Vi plukket én sekk hver dag - med grass og løv. På høsten fikk kaninene litt korn i fôret, men det var visst ikke heldig, for flere av dyra sturet. Vi slaktet

da flere av dem og saltet de ned. Den høsten bytte jeg også bort et par bukser og fikk 20 kg hvetekorn for de. Det var Johan Gran som ordnet dette for meg. Jeg måtte selv til Burud og hente kornet, for han maktet ikke det selv. Jeg byttet også endel garnnøster hos M. Samuelsen og fikk 10 kg hvetekorn for det. Tidligere på sommeren hadde jeg byttet en flaske aquavit og en flaske gin hos Tor Bruserud for 37 kg hvetekorn.

Brød og velstand

Mary gjorde et kupp: Hun reiste til Drammen med 2 flasker fint brennevin - og returnerte med merker til 30 brød. Hennes søster Solveig ordnet dette. Det passet fint, for vi var rekvirert til potetopptak alle sammen, så det kom godt med. Nå fikk vi brød i nista. Det var rart å spise så mye brød i den tiden.

I august hugget jeg i to uker i haven. Slikt ble det også byttevaluta av. Skomaker Petter Sand var interessert. Det ble 2 halvsålinger på oss - mot bytte av to stokker på hver 4 meters lengde.

Vi var på potetopptak ute på jordet både Tove, Mary og jeg i 5 dager. Vi hadde en uke fri fra fabrikken. Da jeg var ferdig hos Blikom, kom Lersbryggen og spurte om jeg ville hjelpe han med potetopptak. Jeg var der i tre dager og fikk 12 kroner pr. dag. Hos Blikom fikk jeg bare 10 kr dagen.

Et brukbart år

I 1943 gjorde vi følgende oppsummering: Kjøpt 800 kg poteter, 100 kg småpoteter, 100 kg kålrot, samt 50 kg gulrøtter til en samlet pris kr 186,-. I tillegg 200 kg poteter fra Sigurd Lersbryggen på nabogården, for kr 24,-.

Egen avling: 450 kg poteter, 50 kg småpoteter, 30 kg gulrøtter - til samlet verdi kr 95,-. Fra leieparsellen hos Allum: 550 kg poteter, 100 kg småpoteter, samt 30 kg kål - til samlet verdi kr 110,-. Jeg byttet i tillegg ei flaske gin mot 25 kg hvetekorn.

I desember kjøpte vi en divan og et speil for tilsammen 142 kroner. Nok en gang byttet jeg aquavit med Karl Sand og fikk 20 kg korn denne gangen. Vi slaktet den ene grisen til jul. Den veide 68 kilo som vi delte for å ha litt kos. Den andre grisen flyttet vi kjelleren til Einar Moen. Den ble slaktet i februar året etter og veide da 102 kg - en flott vekt.

Vinteren 1944 hadde vi fri fra fabrikken hver lørdag. Da hugget jeg, sammen med min bror Hjalmar, 4,5 favn langved. Ola fraktet den ned for oss til Stampe, der vi fikk leie kapp - og fikk omgjort det til favnved. Hestetransport av veden hjem inngikk også. Stampe tok 30 kroner for dette. Vinterstarten på året lovet bra. Vi hadde mat, flekk, full koffert av korn og poteter nok i kjelleren. Jeg lånte en kvern av Karl Sand for å male kornet.

Våren

Vi kjøpte en 4 uker gammel grisunge for 75 kroner av Blikom. Det var dyrt, men vi var fornøyde med at vi slapp å bytte med noe. Grisen ankom den 4. april, noe som var altfor tidlig for oss - slik at vi måtte ha den i ei kasse på kjøkkenet fordi det var så kaldt. Den var en dårlig gris, fordi den hadde eksem. Det var mye plunder de første ukene. Moen fikk tak i en gris fra Stampe i mai - og vi slapp grisene sammen. Vi hadde også 25 kaniner.

Mary bestilte egg forskjellig steder og satte dem til ruging hos Blikom og Jørgensen. Resultatet ble at vi St. Hans fikk 14 kyllinger ut av 20 egg, hvorav 2 av kyllingene døde. Vi kjøpte materialer hos Hovland Sag i Svelvik for 35 kroner - og bygget hønsehus i kjelleren. Det ble også råd med noen andre, nødvendige investeringer: I mai gikk vi til innkjøp av en stueovn samt en bryggepanne i kjelleren som kostet tilsammen 415 kroner.

Konfirmasjon

Den sommeren plukket vi bær. Jeg klarte å plukke 30 liter på én dag. Det er den største fangsten jeg har gjort. Vi kunne dermed selge 100 liter blåbær og 100 liter tyttebær for tilsammen 325 kroner.

Den 8. oktober skulle Tove stå konfirmant. Vi slaktet 6 kaniner til festen og kokte deilig lapskaus i bryggepanna. Det gikk med 5 flasker brennevin til kalaset.

Grisen slaktet vi sist i oktober. Den veide 65 kilo og Einars gris det samme. Det ble lite poteter denne høsten og matsituasjonen fremover var nokså usikker. Vi tok derfor ingen sjanser - og slaktet tidlig. På grunn av potetsituasjonen kom det forordning om at alle måtte slakte innen 15. november. Avling i egen hage denne høsten bestod av: 350 kg poteter, 50 kg småpoteter og 30 kg gulrøtter. Vi solgte jordbær for 40 kroner. Hos Allum

avlet vi 120 kg poteter og 50 kg småpoteter – til en samlet verdi av 142 kroner. Vi kjøpte i tillegg av Blikom: 680 kg poteter, 340 kg kålrot, 110 kg kål og 10 kg gulrøtter. Jeg arbeidet forøvrig hos Blikom i 45,5 timer med opptak av poteter – og tjente kr 1,25 i timen.

Mere bytting

Mary sydde ei skjorte til Knut Finsand og byttet denne mot flesk. Jeg byttet 1 flaske brennevin med Hjalmar for ei halv tønne med grisepoteter. Jeg kjøpte også 100 kg med fôr-beter av Petter Gudmundsen for 25 kroner. Jeg byttet bort ei kåpe med Blikom og fikk for den 50 kg hvetekort, 8 kg erter og 30 kg havre. I desember var jeg innom A. Eriksen med 6 esker garn og fikk byttet til meg 18 kg hvetekorn der. Samme måned reiste Mary og Valborg Guneriussen over til Hurum med et ullteppe og noe sytråd – og kom tilbake med 7 kilo mel. Jeg dro til Karl Auke (gårdbruker) med 2 esker garn og fikk subb (korn-rusk) til hønene. Jeg fikk installert ei kvern på fabrikkken i Kleiva, slik at vi nå fikk fint mel igjen.

Vinteren i 1945 hugget jeg 3 favner ved i Blikoms skog. Den 28. april gjorde jeg et godt bytte: på vei hjem fra Hellum og Eik-gårdene hadde jeg med meg 7 kg mel og 7 kg korn – i bytte for 2 håndklær, én barneunderbukse og noe tråd. Den 5. mai ble det ny byttesjau på Hurum. Rolf og Valborg Guneriussen, Mary og jeg rodde over fjorden. Damene kjørte bil til Tofte etter noe såpe, mens Rolf og jeg vandret innom gårdene rundt Holmsbu. På Bergsmyrene gård fikk jeg 10 kg korn, 2 kg mel, 1 flaske melk og noen egg for ei underbukse, 2 håndklær og litt tråd. Rolf fikk 6 kg mel for dame-undertøy.

Ingenting av dette siste hadde vi innlatt oss på, hadde vi visst at freden var så nær. Mandag den 7. mai klokken 16.00 forlot alle arbeiderne fabrikkken og feiret freden ei hel uke – som vi fikk full lønn for av fabrikkieier Jens J. Jebsen.

Leif Johnsen (1903-1987) bodde på Sand og arbeidet ved Berger og Fossekleven fabrikk. Teksten er noe oppramsende, men gir et godt innblikk i hvordan man ordnet mat og klær under okkupasjonsårene. Gjengitt med tilatelse fra Leif Johnsens sønn; Finn Johnsen og datter Tove Iversen.